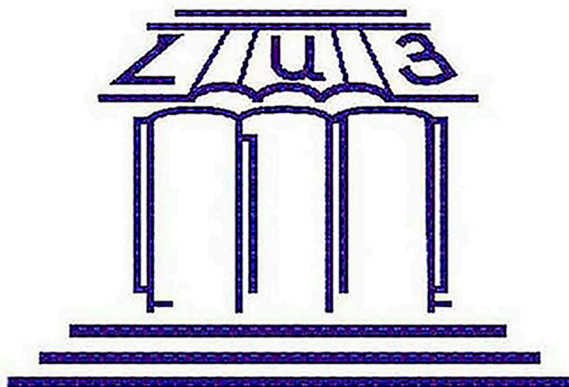

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՎԱՂ ԳԱՐՆԱՆ ՑԵԼԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ԽՈՏԵԿԻ
ԻՆՏԻՏՄԻ
ԲՈՏՈՒՈՒԼԵՆԻ
Владимир Маяк
СССР

ԽԱՅՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՆՈՍԿԷ

1931

631.5

2-53

Ա. ԶԵՄԼՅԱԿ

04 AUG 2010

51-2
1118
685

ՎԱՂ ԳԱՐՆԱՆ ՑԵԼԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ЭТНОЛОГИИ
И этнографии
Историко-этнографический музей
СССР

00-62882

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
1931

ընդ բաւական եւ գաշտերում մեր մշակած հացաբույսերի հաջող աճման եւ բազմացման համար: Բույսերին լույս եւ ջերմութիւն տալու կարիք չի զգացվում: Ողբ եւ շատ ե: Բույսը չընթացած եւ ողով: Ողում են գտնվում տերեւները: Արմատները նաւթաբեր չընթացած են ողով: Բայց հողի մեջ վոչ ամեն դեպքում ողբ բաւական եւ լինում: Պնդացած հողը ներս չի թողնում արտաքին ողբ, կամ թողնում եւ շատ քիչ: Հողում գտնվող ողի պակասութիւնից բույսը տուժում եւ, վատ եւ աճում եւ բերքն եւ պակասեցնում ե:

Հողի կնձիկավոր դրութիւնը նպաստում ե ողի մուտքին հողի մեջ: Ընդհակառակը, հողի փոշիացած դրութիւնը դժվարեցնում ե ողի մուտքը դեպի արմատները:

Անձրեւից հետո փոշիացած հողերի յերեսին գոյանում ե կեղեւ. նա կտրում ե ողի մուտքը հողի մեջ ե դրանով դժվարացնում ե հողագործի գործը: Դրա համար եւ հողագործը ստիպված ե հողը պահպանել միշտ փխրուն-փափուկ:

Յելերի շիտակ մշակումը ողնում ե հողը միշտ փափուկ դրութիւն մեջ պահպանելու: Այդ պատճառով ել ցելը բարենպաստում ե բույսի աճմանը: Յելերում ցանած հացաբույսը հաջող կերպով աճում ե ե տալիս ե լավ բերք:

Մեր Միութեան հարթավայրերում ջուրը ամենադիւրացած պայմանն ե բերք ստանալու համար: Այստեղ բերքը պայմանավորված ե ջրով: Յեթե հողում խոնավութիւն կամ ջուր կա, կլինի ե բերք: Ձկան դրանք — չի լինիլ ե բերք: Դիւ ե ն դրանք — բերքն ել պակաս կլինի:

Հողում գտնվող ջրի քանակութիւնը կախված ե կլիմայից: Հողը ջուր ե ստանում անձրեւից ե ձյունից: Ամրան ընթացքում անձրեւ ե թափվում: Հողը կլանում ե անձրեւջուրը ե պահպանում էր մեջ: Բույսերը այդ ջուրը առնելով հողից նորից շոգիացնում են ողում: Ամեն բույս չորացնում ե հողը:

Ձմրանը դաշտերը ծածկվում են ձյունով: Գարնանը այդ ձյունը հալչում ե ե հողը կլանում, ծծում ե այդ ձնահալը: Հողը չծծած ջրերը հոսում են դեպի ձորակները ե գետերը:

Մարդը չի տիրապետում կլիմային: Այդ պատճառով ել նա չի կարող ավելացնել ձյունը կամ անձրեւները, բաշխել ըստ ժամանակի, ինչպես վոր հարկավոր ե բույսերի մշակութեան հա-

մար: Թափվող անձրեւների ե ձյունի քանակը կամ, ինչպես ասում են, տեղումների քանակը վորոշում ե կլիման: Բայց մարդը կարող ե ջուրը պահել ե հետո այդ պահեստի ջուրը տալ բույսերին:

Մարդը կարող ե անմիջականորեն բույսերին ջուր տալ ջրելու միջոցով: Բայց վոռողումը պահանջում ե մեծ ծախսեր ե ամեն դեպքում բերքի ավելացումը չի ծածկում կատարած ծախքերը: Բացի այդ, ամեն տեղ հնարավոր չե վոռողում կատարել: Այն տեղերում, վորտեղ վոռողումը ողուտ կտա, հարկավոր ե կատարել արհեստական վոռողում: Մեր ստեպների անծայր լայնութիւնն այժմ անհնար ե արհեստական վոռողման յենթարկել, բայց ե այնպես մարդ ուժ ունի ջուրը ամբարելու ե այդ պահեստի ջուրը օգտակարարելու մշակվող բույսերին:

Հողը հատկութիւն ունի ծծելու ջուրը ե նրան իր մեջ պահելու: Ահա հողի այդ հատկութիւնը ողտագործեց մարդը:

Հողը շիտակ ցելելու միջոցով հողագործը կարող ե հաւաքել ձմրան ե ամրան խոնավութիւնը, հնարավորութիւն տալով բույսերին անմիջականորեն ողտագործելու այդ: Ահա ինչու ցելը դարձակցում ե հացաբույսերի բերքի բարձրացմանը:

Բույսը կերակրվում ե բոլոր կենդանի ելակների նման: Առանց սնունդի բույսը ապրել չի կարող: Սնունդ բույսը ստանում ե ողից ե հողից: Ինչքան շատ ե սնունդը, այնքան ել բույսը ավելի լավ ե աճում ե բազմանում, այսինքն տալիս ե շատ բերք:

Ողում յեղած սննդի չափը բույսի համար սահմանափակված չե: Մարդուն հարկավոր չե հոգ տանել այդ մասին: Հողում — գործն ուրիշ ե: Այստեղ սնունդը պակասում ե ե հողագործին հարկավոր ե սննդի հոգսը քաշել:

Բույսերը կերակրվում են հանքային նյութերով, այն ել վոչ թե մեկ, այլ շատ հանքանյութերով:

Յեթե հողում պակասում ե հարկավոր հանքանյութերից վորեւ մեկը, բույսը ապրել չի կարող, չնայած վոր մյուս նյութերը կարող են լինել չափազանց շատ:

Գլխավոր հանքային նյութերը, վորոնք հաճախ պակասում են հողում, հետեյալներն են — Ազոտ (բորակածիւն), Փոսֆոր ե Կալի: Մյուս սննդանյութերը՝ ինչպես ծծումբը, կալցիւմ, մագնիէյը, յերկաթը, սովորաբար հողում գտնվում են օգտառութեամբ:

Յեթե բույսին տանք ամեն ինչ. — լույս, ջերմութիւն, ջուր, սնունդ, բայց սննդի մեջ չլինի սննդանյութերից մեկը, ասենք ֆոսֆորը, մեր մշակելիք բույսը չի աճի և բերք ել չի տա: Յեթե հողում ֆոսֆորը պակասի, բույսը վատ կաճի և բերքն ել կստացվի պակաս: Այս պատճառով ել հողագործը պիտի հոգա բույսին տալու անհրաժեշտ սննդանյութերը և այն ել առատութեամբ:

Լավ բերքը պայմանավորված է հողում բույսի համար գոտանիով բոլոր անհրաժեշտ սննդանյութերի քանակութեամբ: Կրօցակայի սննդանյութերից մեկը, բերքը կիջնի: Այլ կերպ ասած, բերքի քանակը վորոշում է այն սննդանյութը, վորն հողում գտնվում է ամենաքիչ չափով:

Յելը նպաստում է բոլոր սննդանյութերի հողում կուտակվելուն: Յեթե մեր հողերը հյութաքամված են, մենք նրանց պարարտացնում ենք: Պարարտացնում ենք սովորաբար գոմաղբով (փեյին), վորն կրում է լրիվ պարարտանյութ անունը, վորովհետեւ նրա մեջ գտնվում են բույսին անհրաժեշտ բոլոր սննդատու նյութերը, նրանց թվում՝ ֆոսֆորը, ազոտը (բորակածին) և կալիքը:

Հաճախ հողում պակասում են սննդանյութերից մեկը կամ յերկուը՝ ասենք, պակասում է ֆոսֆորը, կամ ֆոսֆորը և ազոտը: Այս դեպքում բավական է հողի մեջ մուծել պակասող սննդանյութը՝ ֆոսֆորը կամ ազոտը, կամ յերկուսն ել միասին, և բերքը լրիվ չափով կբարձրանա:

Ֆոսֆորը, ազոտը և կալին մուծում են հողի մեջ փոշածե դրութեամբ: Նման պարարտացումը կոչվում է միակողմանի կամ վոչ լրիվ պարարտացում: Մուծած պարարտանյութը նպաստում է սովորաբար յերկու բերքի, յերեւմն և ավելի:

Յելը հարմար դաշտ և ներկայացնում լրիվ կամ միակողմանի պարարտանյութ մուծելու համար: Լավ է ցելը պարարտացնել գոմաղբով կամ հանքային նյութերով:

Ջրի և սննդի մասին հողալուց դատ, հողագործը պետք է մտածի մշակվող բույսերը փաստատուներից պաշտպանելու մասին:

Ինչպես ամեն կենդանի եյակ, դաշտային բույսերը ունեն բազմաթիվ փաստատուներ: Բույսերին փաստում են կենդանիները, մկները և ուրիշ կոծանները: Վնասում են նաև սնկային հիվանդութիւնները (մուրը, թնջուկը և այլն):

Բազմաթիվ փաստ են հասցնում մորեխը, դանաղան բզեզներ և վորդեր:

Բայց առանձնապես փաստ են մոլախոտերը (աղբախոտ-գիժխոտ — ալա): Կարելի յե ամենալավ պայմաններ ստեղծել բույսի լավ աճման համար, բայց հենց վոր յերեւան են դալիս մոլախոտերը, խեղդում են, կուտուրական բույսը: Մտացվում է կամ վատ բերք, կամ բոլորովին չի ստացվում:

Մոլախոտերը ահագին փնասներ են հասցնում դյուղատնտեսութեանը: Նրանք, ինչպես և բոլոր բույսերը, սնվում են: Սնվելով հողում գտնվող սննդանյութերով, նրանք խլում են մեր մշակելիք բույսերի սնունդը: Մոլախոտերը աճելով, ծածկում են կուտուրական բույսերը, խլում են նրանց լույսը, խեղդում են նրանց:

Մոլախոտերը կլանում են ջուրը, չորացնում են հողը: Միաժամանակ մոլախոտերը պատսպարում են դաշտային բույսերի փնասատուներին: Մոլախոտերի վրա սնվում և բազմանում են բազմաթիվ փնասակար միջատներ: Մի խոսքով, մոլախոտից չար թըշնամի հողագործը չունի: Դրա համար ել հողագործը պիտի լարե բոլոր ուժերը մոլախոտերի դեմ կռիւլու համար:

Յելը իրական միջոց է մոլախոտերի դեմ կռիւլու համար: Յելը վոչնչացնում է մոլախոտերը: Յելից կարելի յե վերացնել ամեն մի մոլախոտ: Հարկավոր է միայն իմանալ ինչպես չիտակ կերպով մշակել ցելը: Լավ չմշակած ցելը, չիտակ չցելած հողը շատ չի ոգնի, առանձին սգուտ չի տա:

Շիտակ մշակած ցելը շատ ոգուտներ է տալիս հողագործին: Նա —

1. լավացնում է հողը,
2. հավաքում և պահպանում է խոնավութիւնը,
3. կուտակում է սննդանյութեր հողի մեջ.
4. վոչնչացնում է փնասատուներին,
5. նպաստում է բույսի ուժեղ աճմանը և բարձր բերք ստանալուն:

Ի՞նչպիսի ցելեր են լինում: Զանազանում են իրարից մի քանի տեսակի ցելեր:

Սե ցել, վորի մշակելը սկսում են դեռ աշնանից, տվյալ դաշտի բերքահավաքից հետո:

Վաղացել կամ մաքուր ցել, վորի մշակելը սկսում են վաղ
գարնանից և պահպանում ամբողջ ամառվա ընթացքում մոլախո-
տերից ազատ, մաքուր դրության մեջ:

Կանաչ պարարտանյութով ցելի տարբերությունը մյուս կերպի
ցելերից այն է, վոր այսպիսի ցելը վարում են աշնանից, իսկ վաղ
գարնան ցանում, գլխավորապես՝ լյուպին, սիսեռ և այլ բույսեր
այն պայմանով, վոր ծաղկելու սկզբին հերկվի այդ կանաչապատ
դաշտը: Այստեղ կանաչը ծառայում է հողին վորպես պարարտա-
նյութ:

Զբաղեցրած ցել: Վարում են աշնանից: Գարնանից զբաղեց-
նում են — ցանում են վաղահաս բույսերով: Դաշտը ազատվում է
զբաղեցրած բույսից մինչև հացաբույսերի աշնանացանը:

Սմերիկական, խերսոնի կամ կուլխային ցելը կատարվում է
մյուսն արտերի վրա պահելու համար:

Բացի այդ՝ տարբերում են առանց պարարտացման և պարար-
տացումով ցելերը: Վերև հիշատակված ցելերի բոլոր տեսակներից
ամենավատը ուշացրած ցելն է: Նա քիչ է ողնում հողագործին:
Վարը կատարվում է ամրան սկզբին: Մինչ այդ դաշտը ծածկ-
վում է մոլախոտերով: Մոլախոտերը չորացնում են հողը, կլանում
են օննդանյութերը, պատասպարում են շատ փաստանների: Մինչև
վարը սկսելը մոլախոտերից շատերը հասնում են սերմեր տալը:
Այս սերմերը թափվելով, բուսնում են և հետագայում խեղդում հա-
ցաբույսերին:

Ուշացրած ցելերից ստացվում է վատ բերք: Հյուսիսում,
չորացած հողերում սերմերը դարձանում են վատ, վատ ձմեռում
են, վատ աճում, յենթարկվում են բազմաթիվ ֆլուսատուների
հարձակմանը և բերքը կորցնում:

II

ՄԱԲՈՒՐ ՅԵԼ

Ի՞նչ բան է մաբուր ցելը: Յեթե հերկը կատարվի վոչ թե ամ-
բան սկզբին, այլ վաղ գարնան, վորից հետո ամառվա ընթաց-
քում թույլ չարվի, վոր մոլախոտեր բռնեն ցելում, հաճախակի
յերեսանց վարելով և պահելով հողի վերին շերտը փխրուն դրու-
թյան մեջ և մոլախոտերից ազատ, — դա կլինի մաքուր ցել:

Նշանակում է, մաքուր ցելը տարբերվում է սովորական ցելից
նրանով, վոր վարվում է վաղ գարնանից: Դրանից հետո ամառ-
վան ընթացքում մի քանի անգամ յերեսանց հերկվում է: Մոլա-
խոտերին թույլ չի տրվում աճելու: Յելը մնում է միշտ մոլախո-
տերից ազատ: Վերին շերտը պահպանվում է միշտ փափուկ դրու-
թյան մեջ:

Այսպիսի ցելը կոչվում է մաքուր ցել: Նրա յերեսը միշտ մաք-
րած է մոլախոտերից: Մոլախոտի վոչ մի թիփիկ, վոչ մի ցողուն
չէ տեսնի: Հողը վերևից փափկած է և մաքուր:

Առաջին հերկը (ցելիլը): Մաքուր ցելի առաջին հերկը կատար-
վում է վաղ գարնանից, հենց վոր հողը ցամաքում է, և կարելի չե
դաշտ յելնել: Վաղ գարունը ամենալավ ժամանակն է մաքուր ցելի
առաջին հերկը կատարելու համար: Այդ ժամանակ ցանելու հա-
մար դեռ ևս չուտ է, իսկ վարել կարելի չե:

Յեթե գարնանացանը ուշացնել չի կարելի (իսկ գարնանա-
ցանը ըստ հնարավորության վաղ պետք է կատարել), այն ժամա-
նակ մաքուր ցելերի մշակմանը պետք է անցնել գարնանացանը վեր-
ջացնելուն պես: Մաքուր ցելի առաջին հերկը ուշացնել յերբեք չի
կարելի: Ամեն մի դանդաղում կիջեցնի ապագա բերքը: Ամեն մի
բրը, ամեն մի ժամը պետք է հաշվի առնել. չի կարելի ուշացնել
մաքուր ցելի առաջին հերկը վոչ մի օրով նույնիսկ ժամով: Վոր-
քան ուշ է կատարվում հերկը, այնքան իջնում է բերքի քանակը:

Յել դա հասկանալի չե:

Վաղ կատարած հերկը, յերբ հողը դեռ ևս խոնավ է, պահ-
պանում է հողի խոնավութունը: Ուշացրած հերկը, ընդհա-
կառակը, կորցնում է խոնավութունը: Հողը չորանում է, պատում
մոլախոտերով, վորոնք նույնպես քամում են հողի խոնավու-
թյունը:

Առաջին հերկի խորությունը: Մաքուր ցելի առաջին հերկը
կատարում են խորը: Առաջին հերկի լրիվ խորությունը համարվում
է 15 սանտիմետր: Ավելի խորը վարելու կարիք չկա: Ավելի խոր
վարը, օրինակ 20 սանտիմետր խորությամբը, իրեն չի արգարաց-
նում: Ավելի խորը վարելուց բերքը վոչ միայն չի բարձրանում,
այլևս ընկնում է:

Ցամաքելը (փոցիլը-տափաքելը): Գուլթանով վարած ցելը
պետք է ցաքանել: Լավ է ցաքանել հենց գութանի յետևից: Տրակ-

տորաքարչ գութանին կցվում են ցաքաններ. տրակտորը միաժամանակ և՛ վարում է, և՛ ցաքանում: Յեթե ցաքանելու ժամանակ ձիեր կամ յեղներ չեն բավականանում, ավելի լավ է ցելը մշակել բաժիններով: Վարելով դաշտի մի մասը, իսկույն ցաքանել այն, քանի դեռ հողը չի չորացել յերեսից:

Ցաքանելու համար հարկավոր է շտապել: Գութանը վարում է անհարթ: Քամին խփելով ցելի անհարթություններին՝ լանջերին, քաշում է խոնավությունը: Ցաքանը հավասարեցնում է այդ լանջերը և չի թողնում, վոր հողը չորանա:

Ցաքանել հարկավոր է յերկու, ամենաշատը յերեք հետքով, այնքան վոր հարթվի ցելի յերեսը: Շատ անգամ ցաքանելը փասակար է: Հողի վերին շերտը փոշիանում է և տարվում է քամու կողմից: Յեթե անձրև է գալիս, փոշիացած հողի վերին շերտը կեղև է կազմում և փասում է հողագործին:

Բացի այդ, փոշիացած հողի վերին շերտը դժվարացնում է ողի մուտքը հողի ներքին շերտերը: Ողը պետք է միշտ ազատ մուտք ունենա հողի ներսը: Ողից հողը հողահարվում է և դոյանում են բույսի համար անդամյութեր: Հողի լավ դրությունը համարվում է վոչ թե փոշիացածը, այլ մանր կնձիկավոր՝ կորկանման դրությունը:

Ահա ինչու ցաքանելով հողը չպետք է հասցնել փոշիացած դրության:

Հետագա մշակումը: Վարելուց և ցաքանելուց հետո հետագա աշխատանքն՝ պահպանել ցելը մոլախոտերից ազատ և փափուկ դրության մեջ: Յեթե ցելը, նայած յեղանակին, յերկու-յերեք շաբաթից ծածկվում է մոլախոտերով, նրանց վոչնչացնում են: Վոչնչացնել մոլախոտերը կարելի չե վարելով՝ կուլտիվատորով, Ռանդելի ցաքանով, զսպանակավոր ցաքանով, յերեսավարով (լուչիլինիով), նույնիսկ յերկու խոփանի գութանով, հիշյալ գործիքների թեքերը վերցնում են:

Շատ կարևոր է մոլախոտերը վոչնչացնելիս չըջել հողաշերտը: Դա կարող է միայն փաս բերել: Այդպիսի վարը միայն չորացնում է հողը: Վերին չոր շերտը չըջվում է ցած, ցածի խոնավ շերտը դառնում է վեր, վորից և առաջանում է հողի չորացումը:

Այդ պատճառով էլ ամբողջ ամառվա ընթացքում, մինչև աշնանացանը, սև ցելը չեն վարում այնպես, վոր հողաշերտերը չըջվի: Հողի վերին շերտը մշակում են գործիքներով, առանց հողաշերտի չըջման: Այս տեսակ մշակելուց հողը չի չորանում և մոլախոտերն էլ վոչնչանում են:

Յեթե յերեսանց մշակելու ժամանակ դոյանում են անհարթություններ, առաջանում են ալոսներ, հարկավոր է հարթել ցելը ցաքանելով:

Ցելի յերեսանց մշակելը կատարվում է 4-6 սանտիմետր խորությամբ: Ավելի խորը մշակելը կնպաստե հողի չորանալուն: Իսկ խոնավության կորցնելը մշակելու ժամանակ յերեք թույլ տալ չի կարելի:

Անձրևներից հետո ցելերի յերեսին առաջանում է կեղև (քերիջ): Այդ կեղևը մնասում է ցելին: Նա չորացնում է հողը: Արևից կեղևը ճաքճոտում է, քամին այդ ճաքերով ներս է մտնում հողը և դուրրիացնում խոնավությունը:

Կեղևը հարկավոր է վոչնչացնել:

Վոչնչացվում է կեղևը հեշտությամբ մի կամ յերկու հետք ցաքանի անցնելուց հետո:

Վոչնչացնելով առաջին անգամ մոլախոտերը, հետևում են նրա յերկրորդ յերևալուն: Յեթե մոլախոտերը նորից բանում են, կատարում են յերեսանց նույն վարը 4-6 սանտ. խորությամբ, առանց հողաշերտը չըջելու:

Այս բանը շարունակում են մինչև աշնանացանը:

Մոլախոտերի վոչնչացնելը: Շատ անգամ յերեսանց մշակելով ցելը, հեշտությամբ վոչնչացնում ենք մոլախոտերը: Ամառվա ընթացքում, մինչև աշնանացանի սկսելը, ցելը խեղապես լինում է մաքուր: Բայց կան մոլախոտեր, վորոնք համառորեն պայքարում են իրենց գոյութան համար և չեն կամենում վերանալ դաշտից:

Մոլախոտերը դաշտից վերացվում են նաև զբաղեցրած ցելերի միջոցով, վորոնց մասին խոսք կլինի հետո: Բայց զբաղեցրած ցելերը ամեն տեղ կիրառելի չեն: Այնտեղ, ուր հնարավոր է, հարկավոր է գերադասել զբաղեցրած ցելը առանձնապես դաշտերը մոլախոտերով խիստ աղքատած վիճելու դեպքում: Մոլախոտերը կոչնչանան, կկորչեն դաշտից:

Պարարտացում: Հարթավայրերի սեահողերը սովորաբար «յուր յեն դնում» առանց պարարտացման: Հարթավայրերում գոմաղբը ծառայում է վորպես վառելանյութ (աթարը-կղյակ), քիչ դեպքերում — բանջարանոցների համար: Յեթե կա ուրիշ վառելանյութ, գոմաղբը դուրս են տանում գյուղից, թափում են ձորափերը կամ վառում են:

Գյուղացիների այս բացասական վերաբերմունքը գոմաղբի նկատմամբ ունի վորոշ հիմք: Մի քանի փորձնական դաշտերի գոմաղբով կատարած պարարտացումը չի ավել գրահան հետևանքներ: Մի քանի դեպքերում գոմաղբը վոչ միայն չի բարձրացրել, այլ և իջեցրել է բերքը: Յեւ այս դեպքում, ակնհայտ է, ջուրը ունեցել է վճռական նշանակություն: Պահանջվում է գոմաղբը փոխելուց հետո չուտ տալ հողաչերտը: Վերին, չոր մասը գոմաղբի հետ միասին ընկնում են տակը, իսկ խոնավ մասը — վեր: Հողաչերտի այս շրջումից հողը չորացել է, և այդ պատճառով ել ընկել է բերքը:

Ուրեմն՝ ինքը գոմաղբը վոչ մի վատ դեր չի կատարել բերքի պահպանման դործում, և կոլխոզնիկը գոմաղբը դեն ածելուց առաջ թող մի լավ մտածի, թե լավ չի լինիլ արդյոք գոմաղբը դուրս տանել կամ դաշտը կամ պարտեզը:

Պարարտացումը ներգործում է վոչ միայն առաջին ցանքսի բերքին, այլ և յերկրորդ, և հաջորդ պարբերների բերքին:

Փորձերը ցույց են տալիս, վոր գոմաղբը շաղ տալով հնգդաշտային ցանքաշրջանառության ցելը, ազդում է հետագա բոլոր չորս կալտուրաների վրա: Հնգդաշտի բոլոր բույսերը — համարը, կարտոֆիլը, կորեկը և վարսակը (պոթոգ) ավելացրել են իրենց բերքը: Կարտոֆիլը, կորեկը և վարսակը բարձրացրել են իրենց բերքատվությունը այնքան շատ, վորքան շատ գոմաղբ է յեղել մուծած ցելը:

Ձեռնտու յեն նաև ֆոսֆոր պարունակող պարարտանյութերը:

Գոմաղբը հարկավոր է վարել մաքուր ցելի առաջին հերկի ժամանակ, վաղ դարնան: Դրա համար հարկավոր է գոմաղբը դուրս տանել դեռ ձմրանից և կույտերով դեղել դաշտում: Վաղ դարնանը, յերբ հալչում է ձյունը, գոմաղբը ցրում են և իսկույն վարում: Գոմաղբը կարելի չէ կրել նաև դարնանը: Բայց ձմրանը դյուրին է, վորովհետև արատ ժամանակ շատ կա: Գոմաղբը պետք

է շաղ առաւ հալառար հաստությամբ: Այդպես ավելի լավ արդյունք կառացվի: Հերկում են գոմաղբած դաշտը 15 սանտիմետր խորությամբ: Պետք է այնպես հերկել, վորպեսզի ցելը յերեսին բոլորովին աղբ չմնա: Յեթե աղբը ծղոտալից է, գոթանը լավ վարել չի կարող: Այս դեպքերում հարկավոր է նշանակել հատուկ բանվորներ, վորոնք փոցխերի միջոցով փռում են աղբը ակոսի հատակին: Անցնող դաթանը, շրջելով հողաչերտը, լավ ծածկում է գոմաղբը ակոսի մեջ:

Գոմաղբը պետք է վարել խոնավ վիճակում, թույլ չտալով վոր նա չորանա: Ձմրանը դաշտ տարած աղբը պետք է հերկել վաղ դարնան, իսկ դարնան կրածը պիտի կազմակերպել այնպես, վոր իսկույն ցրվի դաշտում և հերկվի: Հերկելուց հետո հարկավոր է անհապաղ ցտքանել:

Պարարտացրած ցելի հետագա աշխատանքները նույնն են, ինչ վոր և չարարարացրած ցելինը:

Նախադանձառյին մշակումը: Մաքուր ցելը, պարարտացումով թե առանց պարարտացման, հերկվում է խորը մեկ անգամ, վաղ դարնանը: Ամառվա ընթացքում այլևս չի հերկվում, այլ միայն յերեսանց հողը փափկացվում է:

Թեկուզ մաքուր ցելի յերեսը միշտ ել փափկացվում է, բայց և այնպես ցանքսի ժամանակ այնքան է պնդանում, վոր գերմանական օխիլի սաշնիկով շարքացանը աշխատում է անբավարար:

Շանքերից առաջ մշակելու եյությունը այն է, վոր ցանքսից առաջ կատարվում է վերնաչերտի փափկացում, առանց չերտի շրջման, 4—6 սանտիմետր խորությամբ: Այդ աշխատանքը կարելի չէ կատարել բուկերով, վորից հետո հարկավոր է ցաքանել մեկ կամ յերկու հեքով:

Նման կերպով մշակած դաշտը նպատար է տարեկանները լավ և շարքային ցանին: Շարքացանները թեթե են աշխատում, չեն լցվում հողով և աշխատանքը կատարում են լրիվ: Բուսած հատիկները տալիս են լավ ծիւրեր:

Ի՞նչ է տալիս վաղ կատարած մաքուր ցելը ուշացրած ցելի համեմատությամբ: Դժվար չէ յեղրակացնել, վոր մաքուր ցելը, մշակած վերե նկարագրած ձևով, բարձր է կանգնած գյուղացու սովորաբար ուշացրած ցելից: Մաքուր ցելը կլինի մոլախոտերից ազատ, նրա մեջ կլինեն շատ խոնավություն և շատ օրնգանյու-

թեր և հողի ստրուկություն — հողի կառուցվածքը կլինի կնձիկա-
յին, նպաստավոր հացաբույսերի աճման համար: Այդ պատճա-
ռով ել տարեկանների բերքը մաքուր ցեղերում կլինի ավելի բարձր,
քան ուշացրած ցեղերի բերքը:

Հարկավոր է նշել մաքուր ցեղի մի առանձնահատկու-
թյունը ևս:

Մաքուր ցեղը չի վախենում յերաշտից:

Ինչ տեսակ յերաշտ ել ամառը լինի, մաքուր ցեղը միշտ ել
մնում է խոնավ: Միայն վերին շերտը կլինի չորացած, իսկ այդ
բարակ շերտի տակ գտնվում է խոնավ հողը: Յեթե վերցնենք այդ-
պիսի հողը բոլի մեջ, սեղմենք, նրա վրա կմնան մեր մտտերի
հետքերը:

Մաքուր ցեղերի այսպիսի դրուժյան դեպքում դժբախտություն
չէ, յեթե տարեկանների ցանքսից առաջ անձրև չգա: Կարելի չէ
առանց անձրևի սպասելու ցանել իր ժամանակին: Սերմերը դուրս
կգան լավ, ինչպես անձրևից հետո: Տարեկանների լավ բանելը աչ-
նանից ապահովում է դալ ամառվա բերքը:

Բոլորովին այլ կերպ է լինում ուշացրած ցեղերի դեպքում:

Ուշացրած ցեղը յերաշտ տարում բոլորովին չորանում է: Պա-
հետի խոնավություն նրանց մեջ չկա: Չոր հողի մեջ սերմ չի կա-
րելի ձգել: Միևնույն է, նրանք հողում դուր պառկած կմնան մինչև
անձրևի դալը: Այդ պատճառով ել գյուղացիները սպասում են
անձրևի և ցանում են անձրևներից հետո: Բայց անձրևը միշտ իր
ժամանակին չի դալիս: Հաճախ նա ուշանում է և ուշացնում
ցանքսը:

Տարեկանների ուշացրած ցանքը հնարավորություն չի տալիս
նրանց կանոնավոր կերպով զարգանալու և վատ զարգացած բույ-
սերը վատ ել ձմեռում են, վորի պատճառով չափերը փչանում են,
իսկ բերքը ստացվում է վատ:

Վաղ կատարած մաքուր ցեղը լավ աղդեցություն է թողնում
և հետագա տարվա տարեկան հացաբույսերի զարգացման վրա:
Նա անբերրիություն չգիտե: Նույնիսկ ամենաչոր յերաշտ տարի-
ներին մաքուր ցեղը տվել է 5 ցենտներ (30 փութ) բերք, մինչդեռ
ուշացրած ցեղերի վրա փոչինչ չի բուսել:

Ուշացրած ցեղերի բերքը լինում է ցած, նույնպես և հատիկի
վորակը: Նրա բերքը անկայուն է: Յերաշտ տարին նա չի վերա-
դարձնում գյուղացիների նույնիսկ սերմացուն:

Ասում են, թե ուշացրած ցեղը հարկավոր է անասուններին
արածելու համար: Իսկ շատ կեր են ստանում, արդյոք, անասուն-
ները այդտեղից: Լինո՞ւմ են նրանք կուշտ:

Բոլորին հայտնի չէ, վոր ուշացրած ցեղը քիչ խոտ է տալիս:
Անասունները ման են դալիս սոված:

Ուշացրած ցեղերի վերաբերյալ կատարված մի շարք հետազո-
տություններ ցույց են տալիս, վոր այդտեղի խոտերը կուշտ են,
քիչ սննդատու և այդ ցեղը հնարավորություն չունի անասուններ
կերակրելու:

Անասուններին պետք է ապահովել հատուկ արածացնելու
գաշտով, ցանելով այնտեղ հատուկ խոտեր, վորոնք շուտ և լավ
են աճում: Նման հատկապես հիմնած հանդերում անասունները
կարող են կուշտ սնվել լավ հյութալից խոտերով:

Հարկավոր է միայն դիտակցել ուշացրած ցեղերի ֆնասակա-
բությունը: Կարևոր է հասկանալ վաղ կատարված մաքուր ցեղերի
առավելությունը:

III

ԶԲԱՂԵՑՐԱԾ ՑԵԼ

Ի՞նչ է գրադեցրած ցեղը: Յեթե մենք ցեղը դրադեցնենք մի վորեւ
բույսով այն հաշվով, վոր աշնանացանի ժամանակ նա աղատած
լինի դաշտը, և դեռ ելի ժամանակ մնա ցեղը յենթարկելու հետագա
մշակման աշնանացանի համար, այդպիսի ցեղը կկոչվի գրադեցրած:

Հետևապես, գրադեցրած ցեղը տարբերվում է մյուս տեսակի
ցեղերից նրանով, վոր նա գրադեցվում է վորեւ կուլտուրայով:

Ցեղը ցանում են տնտեսության համար անհրաժեշտ վորեւ
բույս: Հետո այդ բույսը հարում են: Դաշտը յենթարկում են
մշակման և ցանում տարեկան հացահատիկներ:

Ի՞նչ բույսերով են գրադեցնում ցեղը: Ցեղը գրադեցնում են
այնպիսի բույսերով, վորը անհրաժեշտ լինի տնտեսության հա-
մար. շուտ հասնի և տա լավ հունձք: Ասենք, կոլխոդին հարկավոր
է տավարի կեր: Այդ դեպքում ցեղը գրադեցվում է այնպիսի խո-

տերով, վորոնք ծառայում են տալարը (անասուններին) կերա-
կրելու համար: Ֆանում են վիկի և վարսակի (սլոթոգի) խոտ-
նուրդ, սուդանի խոտ, մոզար, յեդիպտացորեն, սոյա:

Միլոսի համար ցանում են յեդիպտացորեն, արևածաղիկ, սոյա:

Յեթե կոլիսոցը կարիք ունի հյուսիսային կերի, այն ժամանակ
ցանում են կերի ճակնդեղ, դադար: Հարկավոր է միայն իմանալ,
կարող են այս արժատապտուղները մինչ աշնանացանը տալ բերք
և ինչքան:

Յեթե անտեսությունը կարիք ունի վաղահաս կարտոֆիլի,
կամ կարող է ձեռնառնել պայմաններով սպասել, այն ժամանակ ցելը
գրադեցնում են կարտոֆիլով:

Քաղաքի բույսերը՝ ձմերուկը, սեխը, դդումը (կարկաժ)
նույնպես կարող են մշակվել:

Կարելի չէ ցելը գրադեցնել վաղ հասնող տեսակի լոբիով:

Բույսերը ընտրելու ժամանակ պետք է ղեկավարվել հետևյալ-
ով. —

1. Տնտեսության մեջ յեղող պահանջը,
2. Հասունանալու ժամանակամիջոցը. այսինքն հունձը կա-
տարելու հնարավորությունը մինչ աշնանացանը,
3. բերքի քանակը,
4. գրադեցրած բույսի ազդեցությունը հետագա հացաբույսի
բերքի վրա:

Տնտեսության մեջ յեղող պահանջը հաշվի առնելը դժվար չէ:
Սմեն թի անտեսություն, վորտեղ կան անասուններ, անշուշտ կա-
րիք ունի կանաչ և հյուսիսային կերի:

Բույսի հասունանալու ժամանակամիջոցը հաշվի առնելը
դարձյալ դժվար չէ: Կապված է միջավայրի, տեղի հետ:

Դժվար չէ նաև վորոշել ցելը գրադեցնող բույսի բերքի քա-
նակը:

Դժվար չէ նաև փորձով իմանալ գրադեցրած բույսի ազդեցու-
թյունը հետագա հացաբույսի բերքի վրա:

Կարելի չէ նախորոգ տեսլ, վոր գրադեցրած ցելի տարեկան-
ների բերքը ավելի ցած կլինի, քան մաքուր ցելում ցանած տարե-
կան հացահատիկների բերքը: Բույսը ցելում հողից քաշում է
ջուրը և ճեղքը, դրա համար էլ օննդանյութերի քանակը գրա-
դեցրած ցելում ավելի քիչ է, քան մաքուր ցելում: Ձրի և սննդա-

նյութերի քանակով էլ պիտի վորոշվի բերքի բարձրությունը:
Բերքը կլինի պակաս:

Ձրադեցրած ցելի բույսերը հացաբույսերի բերքը դանաղան հա-
փով են իջեցնում, կախված տեղի կլիմայից և հողից: Այն տեղե-
րում, վորտեղ հողը բերքատու չէ և կլիման խոնավ, գրադեցրած
ցելի հացաբույսերի բերքը շատ քիչ է ցած մաքուր ցելների հացա-
բույսերի բերքից: Ընդհանրապես, ուժեղ յերաշտով և անբերրի
հողերի դոտում գրադեցրած ցելի բույսերը հափաղանց ուժեղ կեր-
պով զցում են բերքը:

Կարելի չէ տեսլ, կերի խոտերը, վորոնք ցանվում են չորա-
խոտի կամ սիլոսի համար, իջեցնում են տարեկանների բերքը
ավելի պակաս չափով, քան այն բույսերը, վորոնք գրադեցնում են
ցելը հատիկների համար:

Համեմատաբար քիչ են իջեցնում տարեկանների բերքը ճակն-
դեղը, դադարը, կարտոֆիլը:

Տարեկան ցորենը լավ բերք է տալիս ձմերուկից, սեխից, և
զգուսից հետո:

Բոլոր հիշած կուլտուրաներից պետք է դերագտնել լոբին
և սոյան:

Ձրադեցրած ցելի համար կատարվող բույսի ընտրության մեջ
չսխալվելու համար հարկավոր է փորձ կատարել: Սեփական տըն-
տեսության պայմաններում կատարած փորձը անսխալ կերպով
կարող է ցույց տալ, թե ինչ բույս պետք է ընտրել:

Փորձեր կատարելու համար հարկավոր են ցուցմունքներ:
Ցուցմունքներ կարող են տալ տեղական աղբոսումը (դյուղատըն-
տեսը) և ավելի լավ՝ տեղական փորձագետը:

Ամեն տեղ ցելերը գրադեցնել չի կարելի: Ձրադեցնել ցելերը
ամեն տեղ չի կարելի:

Ինչպես որենք, գրադեցրած ցելերը իջեցնում են տարեկան-
ների բերքը: Յեղերը գրադեցրած բույսերը քաշում են հողից
սննդանյութերը և, ամենից գլխավորը, — ջուրը:

Սմեն ինչ կախված է տեղից և կլիմայական պայմաններից:

Յեթե ամառվա ընթացքում թափվում է այնքան անձրև, վոր
խոնավության քանակը կարող է ապահովել տարեկանների նոր-
մալ զարգացումը, այդ դեպքում ցելերը գրադեցնել կարելի չէ:

Այդ դեպքում գերադասելի յե գրադեցրած ցելը, քան թե մաքուրը, վորովհետեւ նա ավելի յե ձեռնառու կոխողին:

Յեթե կլիման չորային ե, ցանքսերից առաջ թափված անձրևները անհուսառու յեն, ժամանակին չեն դալիս, ուշանում են կամ բոլորովին չեն գալիս, այն ժամանակ այդ տեղերում ցելերը գրադեցնելը ֆնասակար ե:

Ամեն կոխող տեղում պիտի վորոշի, կարո՞ղ ե նա գրադեցնել իր ցելերը, թե վոչ:

Զբաղեցրած ցելի առաջին հերկը: Վարում են մեկ կամ յերկու անգամ աշնանից: Յերկու անգամ վարում են այն ժամանակ, յերբ հացարույսը հնձվում ե վաղ, ամառվա միջին կամ վերջին: Ասենք դաշտը ցանած ե դարնանի դարի կամ վարսակ, վորոնցից հետո, գալ տարի դաշտը պիտի ցելվի: Գարին ե վարսակը հնձվում են վաղ: Այս դեպքում ոգտակար ե հերկել 2 անգամ, առաջինը՝ յերես, 4 — 6 սանտիմետր խորությամբ, հենց բերքը հավաքելուց հետո, ե յերկրորդը՝ 12 — 15 սանտիմետր՝ աշնանից:

Հերկել կարելի յե բուկերով, կուլտիվատորով, ռանդալի ցաքանով, գսպանակավոր ցաքանով:

Վորպեսզի հարած կամ հնձած հացարույսերը չխանդարեն դաշտը մշակելուն, բեռները կամ տեղերը (փանջանքները) դնում են ափսիս ուղղությամբ, ուղիղ դժով: Դեղերի մեջ առաջանում են յերկար բաժիններ, վորը կարելի յե առանց դժվարությունների հերկել կամ յերեսանց մշակել: Հետագայում, յերբ խորձը կրվի, ֆնացած խամ հողերը լրացուցիչ կերպով պետք ե հերկել:

Անհրաժեշտ ե յերեսանց վարը կատարել իսկույն հացարույսերի հարելուց կամ հնձելուց հետո, վորովհետեւ հողը այդ ժամանակ խոնավ ե ե հեշտությամբ հերկվում ե: Մի քանի ուր անցնելուց հետո հողը չորանում ե ե վարելիս տալիս ե ճումբեր: Հետևապես, հնձելուց հետո իսկույն կատարած վարը պահպանում ե հողի խոնավությունը:

Յերկրորդ վարը պետք ե կատարել առաջին վարից 1 — 1½ ամիս անցնելուց հետո:

Առաջին, յերեսանց վարը, վորը կատարվել ե հողի գեռ ես խոնավ ժամանակ, նպաստում ե մոլախոտերի սերմի ծլելուն: Մոլախոտերը աճում են, բայց հետո փչանում են խորը կատարած յերկրորդ հերկից: Ուրեմն աշնանը կրկնակի կատարած վարը փչա-

ցնում ե մոլախոտերը: Մյուս կողմից նա նպաստում ե հողում սնունդի կուտակվելուն:

Փափկացրած հողը լավ ե ներս թողնում ողը, իսկ ջրի գոլորշիացում չի կատարվում: Խոնավությունը ե ողը գործակցում են հողի կյանքի գործնեյությանը: Հողում բնակվում են բազմաթիվ միկրոբներ (մանրեններ): Այդ միկրոբների գործնեյության ազդեցության տակ հողում կուտակվում են սննդանյութեր:

Կրկնակի հերկ չալտի կատարել այն դեպքում, յերբ դաշտը ցելվում ե ուշ: Այդ վարում են մի անգամ, բայց խորը ե աշնանից: Աշնանացելը չեն ցաքանում:

Աշնանը կատարած վարը ցաքանում են դարունը, յերբ հողը այնքան չորանում ե, վոր կարելի յե դաշտ դուրս գալ: Ուշացնել ցաքանելը հարկավոր չե: Ուշացրած ցաքանելը հողը փոշիացնում ե, ե պատճառ ե դառնում հողը ավելորդ չորացնելուն: Յերկու դեպքում ել հողագործը ֆնասվում ե: Գարնան ցաքանելով վերջանում ե գրադեցրած ցելի առաջին մշակումը:

Զբաղեցրած ցելերի մշակությունը կարելի յե սկսել նաեւ դարնանից: Գարնանից հերկը կատարվում ե վաղ, հենց վոր հնարավորություն ե ստեղծվում դաշտ դուրս գալու: Հերկում են 12—15 սանտիմետր խորությամբ: Հերկելուց հետո ցաքանում են յերկու-յերեք հետքով:

Այն հարցին, թե յերբ ե լավ սկսել գրադեցրած ցելերի մշակումը, աշնանը՝ թե դարնանը, հարկավոր ե պատասխանել, վոր ցելի աշնանից մշակելը գերադասելի յե:

Գարնանը ընդհանրապես ժամանակը չի բավականանում ամեն գործ կատարելու համար: Պահանջվում ե դարնանը իրա ժամանակին ցանել:

Աշնանը կոխողը ավելի շատ ժամանակ ե ունենում: Զբաղեցրած ցելի աշնանից վարելը նպաստում ե տնտեսության մեջ աշխատանքների հավասարաչափ բաշխելուն:

Պարարտացումը: Յեթե դաշտը պահանջ ունի պարարտանյութերի, գրադեցրած ցելերը պարարտացնում են գոմաղբով կամ հանքային պարարտանյութերով:

Աշնանից գոմաղբը կարելի յե մուծել առաջին վարը, կամ յերկրորդը, նայած տնտեսության հարմարություններին:

Դոմադրը համասար կերպով դաշտի վրա բաշխելու համար՝ հարկավոր է դաշտը բաժանել վանդակների, այն հաշվով, վոր ամեն մի վանդակին հասնի մի դոմադր։ Ավելի խիստ աղբելու նպատակով վանդակները փոքրացնում են աղբը։ Թափում են ամեն մի վանդակի կենտրոնում և ապա շաղ են տալիս։

Մեքենացրած տնտեսություններում աղբի բաշխելը կատարում են մեքենաները։ Այս դեպքում կարիք չկա դաշտը վանդակների բաժանելու։

Յեթե տնտեսական նկատառումներով դրադեցրած ցելը հերկվում է դարնանից, այն ժամանակ ավելի լավ է աղբը դաշտ կրել ձմեռը, իսկ վաղ դարնան հերկել 12—15 սանտիմետր խորությամբ, և ցաքանել յերկու հետք։ Կարելի յե աղբը դուրս տանել և դարնանը, բայց վաղ, հենց վոր կարելի կլինի դաշտ դուրս դալ։

Աղբի չափը կախված է նրանից, թե հողը ինչպես է ագրվում այդ աղբից, և վորքան այդ աղբի քանակը արդարացնում է բերքի ավելացմամբ։

Մի հեկտարին 180 փութը համարվում թույլ պարարտացրած, 360 փութը միջակ, և 540 փութը՝ ուժեղ։

Ավելի լավ է տնտեսությունը փորձ կատարի իր դաշտերին և վորոշի պահանջվող աղբի քանակը ամեն մի հեկտարին։

Հանքային պարարտանյութերը մուծում են անմիջականորեն կուլտուրաների տակ։ Մեքենայացրած տնտեսությունները ունեն այնպիսի ցանիչներ, վորոնք միաժամանակ սերմում են պարարտանյութը ցանում։

Մեքենաների բացակայութան դեպքում աշխատանքը կատարվում է դաշտում՝ ձեռքով, շաղ տալու միջոցով։ Պարարտանյութերը հավասարաչափ խառնում են հողի հետ, հետո ցրում։

Հանքային պարարտանյութերն ել մուծելիս պիտի աչքի առաջ ցնենալ այն հանգամանքը, վոր բերքի ավելացումը ծածկի, արդարացի աշխատանքը։

Յերբ յեվ ինչպես ցանել ցելը։ Ցելը պիտի ցանել հնարավորագույն չափ վաղ, վորքան այդ թույլ է տալիս բույսը։ Պետք է աչքի առաջ ունենալ այն, վոր վորքան շուտ ազատվի դրադեցրած ցելը, այնքան լավ։ այնքան շատ ժամանակ կլինի համապատասխան կերպով հողը մշակելու։

Ցանում են դրադեցրած ցելերը շարքերով և շաղ տալով։ Նախապատվություն պիտի տալ շարքավոր ցանքին։ Շաղ տալով սերմնուց պետք է խուսափել։ Յեթե անհրաժեշտ է ցանել շաղ տալով, այդ դեպքում հարկավոր է դործադրել այն բույսերի վերաբերմամբ, վորոնք ցանվում են վաղ դարնանից։ Ուշ ցանելու ժամանակ շաղ տալով ցանելը չի կարելի։

Լավ ծրում են հատիկները, յերբ հողում կա բավականին ջուր։

Շաղ տալով ցանելու ժամանակ հողը ավելի շատ ջուր է կորցնում, քան շարքերով ցանելու ժամանակ։ Ահա ինչու հարկավոր է ձգտել շարքային ցանքին, չասելով նույնիսկ այն մասին, վոր շարքացանը հավասար չափերով է բաշխում սերմը դաշտում և հավասար խորությամբ է սերմը թաղում։

Շարքային ցանը լինում է համատարած կամ շարքամիջային։

Համատարած շարքերով սերմում են կերախոտերի սերմերը՝ սուգանի խոտ, մոգար, յեգիպտացորեն, վիկի և վարսակի խառնուրդը։ Վերջին դեպքում վիկը սերմում են մի ուղղությամբ, իսկ վարսակը նրան խաչադիր ուղղությամբ։ Համատարած շարքային ցանի խոտերը լինում են մանր և կոշտ ցողուններով։

Լայնաշարք սերմում են սելոսի համար ցանվող բույսերը՝ յեգիպտացորեն, արեածաղիկ (դյուզարախան), սոյա։ Շարքամիջային ձևով սերմում են ճակնդեղը, գազարը, կարտոֆիլը։

Բաղչային բույսերը մշակում են բուռավոր ցանով։

Վաղ շարքային ցանի ժամանակ շարքացանը աշխատում է ցաքանած ցելերում։ Ուշ ցանելու ժամանակ հարկավորվում է հատարել նախացանքային աշխատանք։ Այդ ժամանակ ցելը պատած է լինում մոլախոտերով, և նրանց վոչնչացնելու համար դործ են անում զսպանակավոր կամ դիսկավոր ցաքաններ, կուլտիվատոր կամ բուկեր, հանած թեփերով։ Այդպիսի նախապատրաստական աշխատանքից հետո՝ շարքացանը աշխատում է կանոնավոր։

Ձրադեցրած ցելերը սերմելիս սերմի չափը մնում է նույնը, ինչ վոր սովորական ցանքերի ժամանակ։

Սոտերը ցանվում են խիտ. սուգանի խոտը 12—16 կիլոգրամ մի հեկտարին, սորգոն 16—24 կիլոգրամ, մոգար 12—15 կիլոգրամ, վիկի և վարսակի խառնուրդը՝ մեկ-մեկ ցենտներ ամեն մեկից, յեգիպտացորենը 1—2 ցենտներ (ցենտները հավասար է փթի), սոյան 40—55 կիլոգրամ։

Սոյա ցանկելու դեպքում հարկավոր ե հողը վարակել նիտրո-
գինով: Նիտրոգինը պարունակում ե բակտերիաներ, վորոնք
նպաստում են բերքի բարձրացմանը: Նիտրոգինը կարելի յե դուքս
գրել Ռուսաստանի բակտերիոլոգո-ադրոնոմիական կայանից,
Մոսկվա, Կոնյուշկովսկայա փող. 31.

Զբաղեցրած ցելերի բույսերի խնամքը: Զբաղեցրած ցելերի
բույսերին խնամելու յեղանակը նույնն ե, ինչ վոր ե սովորական
ցանքերինը:

Համատարած ցանքերի դեպքում սովորաբար խնամք չի պա-
հանջվում: Բույսերը այնքան հաջող են դարձանում ե խեղդում են
մուլխոտերը, վոր մարդու ոգնությունը դառնում ե ավելորդ:

Իսկ յեթե պատահի, վոր մուլխոտերը խեղդել սկսեն կուլ-
տուրական բույսերը, հարկավոր ե քաղհանել, նույնիսկ այն դեպ-
քում, յերբ արտում կերախոտեր են:

Լայնաչարք ցանքերի ժամանակ հարկավոր ե շարքամիջա-
յին կուլտուրաներին խնամք ցույց տալ:

Կարտոֆիլի դեպքում հարկավոր ե շարքերի մեջերը փափկա-
ցնել, ե կարտոֆիլի արտը պահպանել ազատ մուլխոտերից՝ քաղ-
հանելու միջոցով:

Նույնը ե արմատապտուղների (ճակնդեղ, դադար) դեպքում:
Սրանց շարքերի մեջերը հարկավոր ե բահել, իսկ արտը՝ նոսրա-
ցնել, դուքս տնով տունկերը:

Սիլոսի համար չարքային ցանք ունեցող յեդիպտացորենը ե
սոյան յենթարկվում են նույն խնամքին:

Սոյան նոսրացնել չի պահանջվում:

Բաղչային կուլտուրաների հողը նույնպես պիտի պահել փափ-
կացրած ե մուլխոտերից ազատ:

Զբաղեցրած ցելի վնասատուները: Զբաղեցրած ցելը նպաստում
ե գյուղատնտեսական փնասատուների վրնչացմանը:

Համատարած ե շարքամիջային ցանքերը հաճախակի յեն-
թարկվելով փափկացման, վրնչացնում են մուլխոտերը:

Վորքան վրնչացնում են մուլխոտերը, նույնքան ել վրնչա-
նում են փնասատուները:

Այն դեպքում, յերբ փնասատուները չեն կորչում արտից ե
նույնիսկ սկսում են փնասել կուլտուրական բույսերը, հարկավոր

ե գյուղատնտեսի միջոցով դիմել բույսերի պաշտպանության տե-
ղական կայանին:

Յե՞րբ յեվ ինչպե՞ս հավաքել զբաղեցրած ցելի բերքը: Զբա-
ղեցրած ցելի բերքը պետք ե հավաքել այնպես, վոր մինչև աշնա-
նացանը մնա այնքան ժամանակ, վոր հնար լինի հողը մշակելու:
Մեկնաքիչը՝ աշնանացանից յերկու շաբաթ առաջ պետք ե դաշտը
ազատված լինի զբաղեցրած բույսերից:

Կանոնն այն ե, վոր ինչքան շուտ ազատվի դաշտը զբաղեցրած
կուլտուրայից, այնքան լավ, այնքան ժամանակ շատ կլինի դաշտի
հետագա մշակման համար, այնքան ավելի խոնավություն կմնա
հողում, այդքան ավելի կկուտակվեն հողում սննդանյութերը:

Ամենից վաղ հարվում են խոտերը:

Յեթե աշխատող ձեռքերի պակասության պատճառով հնարա-
վոր չե հունձը կատարել շուտափուլթ ե միաժամանակ հողը մշա-
կել ամբողջ տարածությամբ, այն ժամանակ հունձը ե հողը մշա-
կելը կատարում են մաս-մաս: Կեսը կամ յերկու յերրորդը հնձե-
լուց հետո իսկույն հերկում են, ե ապա նորից անցնում մնացած
ժառը հնձելու ե հերկելու: Այսորվա հնձածը վաղը յերեսանց
հերկվում ե:

Զբաղեցրած ցելի բերքահավաքից հետո կատարվող մշակու-
րյունը: Զբաղեցրած ցելերի հունձը ե հերկը համաձայնեցնելը ան-
հրաժեշտ ե հողի խոնավությունը պահպանելու համար:

Հնձից հետո հողի յերեսին շերտը դեռ խոնավ ե լինում: Յեթե
իսկույն չփափկեցնենք, չորացող յերեսի շերտը հողի ներսից դուրս
կքաշի խոնավությունը: Հողը կչորանա: Չորացած հողը մշակելը
դժվար ե: Յեղը կլինի ճումբերից: Յեթե այդ ճումբերը փշրելու
համար դործադրենք ցաքան, կբարձրանա փոշի: Այստեղ գործը
կվատանա: Հողի փոշիացած դրությունը հողագործության հա-
մար փնասակար ե: Փոշին քամին տանում ե: Փոշիացած հողում
դանդաղ են առաջանում ե կուտակվում բույսին անհրաժեշտ
սննդանյութերը:

Ուրիշ բան ե, յերբ զբաղեցրած բույսի հնձելուց հետո կա-
տարվում ե վարը:

Ոոնավ հողը հեշտ հերկվում ե: Հողը փշրվում ե մանր կրն-
ձիկներով: Հողի ստրուկտուրան-կառուցվածքը դառնում ե հա-
տիկավոր: Հատիկվոր-կնձիկավոր հողը ավելի բարենպաստ ե հողի

խոնավութիւնն կլանելուն և կաւտակելուն, այլ և սննդանյութերի առաջանալուն:

Զբաղեցրած ցելերում ցանքից առաջ կատարվող մշակութային: Յեթե ցանքը կատարելու ժամանակ ցելում բուսել են մոլախոտեր և հողը պնդացել և, հարկավոր և ցելը ցանքսից առաջ մշակել:

Նախացանքային աշխատանքը կատարվում և յերեսանց 4—6 սանտիմետր խորութիւնով: Այնքի խոր վարը հողը կշորացնի և բերքատվութիւնը կպահպանցնի:

Ի՞նչ ոգուտ կա զբաղեցրած ցելերից: Այն տեղերում, վորանդ մեծ յերաշտներ չեն լինում և կլիմայական պայմանները թուլացած են զբաղեցնել ցելը, պետք և գերադասել բույսերով ցելը զբաղեցնելը:

Մաքուր ցելը, սև ցելը, ուշացրած ցելը տնտեսութեանը վորչինչ չեն տալիս: Ամբողջ տարին նրանք տնտեսութեան համար կորած են:

Մեզ մոտ՝ Խորհրդային Միութեան մեջ, մինչև վերջին ժամանակներս ամբողջ վարելահողերի 27%-ը, կամ 35 միլիոն հեկտար յեղել են ազատ-դատարկ:

Բնականորեն հարց և ծագում, ինչո՞ւ այդ ահադին տարածութիւնը մնում և դատարկ: Չի՞ կարելի, արդյոք, ցելերը զբաղեցնել այնպիսի բույսերով, վորոնք ոգուտ բերելին տնտեսութեանը և միաժամանակ չաղակեցնելին տարեկան հացաբույսերի բերքը:

Պարզվում և, վոր այդ խնդիրը լրիվ կերպով լուծելի յե:

Խ. Միութեան ցելերի ահագին տարածութիւնը կարելի յե զբաղեցնել բույսերով: Զբաղեցրած բույսերով կորող ենք ալելացնել հողագործութեանց օտացվող յեկամուտը և լավացնել տնտեսապահութեան զարգացման գործը, վորն այժմ հարվածային խնդիր և:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Տնտեսութեան ամենալավ ձեք՝ կոլտոգն և: Գյուղատնտեսութեան մեջ կոլտոտեղան աշխատավորի համար վոր մի կապած չափով լինի այն առթիվ, վոր վաղ կատարվող մաքուր ցելը, թեք վորոշ տեղերում և զբաղեցրած ցելը, ամենաբնականելի ցելերն են:

Ուշացրած ցելը պիտի դուրս գցել մեր մշակութեանց, և վորքան շուտ, այնքան լավ:

Ինչպե՞ս կատարել այդ:

Զբաղեցրած և մաքուր վաղացելերի իրականացման համար հարկավոր և վերականգնել տնտեսութեան կառավարելու յեղանակը — վերականգնել արտադրութեան ձեքը, հողերի մշակութեան յեղանակը: Զբաղեցրած և մաքուր ցելերում չի կարելի անառնաներին արածացնել. ուրեմն հարկավոր և հանդի և արտատեղերի հարցը պարզել:

Նոր ցելերը պահանջում են նոր գյուղատնտեսական գործիքներ: Վորքան կատարելագործված են այդ գործիքները, այնքան ավելի ձեռնառ յեն նրանք, ավելի բարձր բերք կստացվի այդ գործիքներով մշակած հողերից:

Մյուս կողմից զանազան ցելերի վերաբերյալ տնտեսութեանում հարկավոր և վործեր կատարել, իսկ սա յել իր հերթին պահանջում և գիտական, ագրոնոմիական տեղեկութեաններ: Վորքան այդ գիտութիւնը բարձր և, այնքան էլ տնտեսութեանը կարելի յե բերքառատ դարձնել:

Առանձին՝ անհատական տնտեսութեան տեր գյուղացին այս բոլորից չի կարող ոգուլել: Ընդհակառակը՝ տնտեսութեան լավացման գործը թեթեւանում և, յեթե առանձին գյուղացիներ իրենց տնտեսութեանները միացնում են և միասին կառավարում — կազմակերպում են կոլեկտիվ տնտեսութեան՝ կոլտոգ:

Այն, ինչ վոր անհնարին ե անհատական տնտեսութեան համար, դառնում ե մատչելի կոլխոզին:

Կոլխոզում ամեն ինչ լայնանում, մեծանում ե. — հողերի սահմանները, գործիքների և անասունների թիվը, ունեցվածքը, զիտութիւնը. իսկ տնտեսութիւնը և մարդիկ բավականին կատարելագործվում են:

Ուրեմն, յեթե մենք ցանկանում ենք կատարելագործել մեր տնտեսութիւնը, մենք պետք ե ձգտենք դեպի կոլխոզ:

Մենք պետք ե կանչենք ուրիշներին՝ — դեպի կոլխոզ, դեպի տնտեսութեան արմատական վերակառուցումը:

Տնտեսութեան ամենալավ ձևը կոլխոզն ե:

00

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I

ՅԵՂԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՍ

Ինչ բան ե ցելը.

Ինչու յե հարկավոր ցելը.

Ինչ տեսակ ցելեր են լինում.

II

ՄԱՔՈՒՐ ՅԵԼ

Ինչ բան ե մաքուր ցելը.

Առաջին ցելիւր.

Առաջին հերկի խորութիւնը.

Ցափանումը (փոցխումը).

Հետագա մշակումը.

Մուխտերի վնջնացումը.

Պարարտացումը.

Ցափանելուց առաջ մշակելը.

Ի՞նչ ե տալիս մաքուր ցելը գյուղացեական ցելերի համեմատութեամբ.

III

ԶԲԱՂԵՅՐԱԾ ՅԵԼ

Ինչ բան ե զբաղեցրած ցելը.

Ինչ բույսերով են զբաղեցնում ցելը.

Ամեն տեղ ցելերը զբաղեցնել չի կարելի.

Առաջին ցելը.

Պարարտացումը.

Յե՞րբ յեվ ինչպես ցանել ցելը

Ինչպես խնամել զբաղեցրած ցելի բույսերը.

Զբաղեցրած ցելի վնասատուները.

Յերբ յեվ ինչպես հավաքել զբաղեցրած ցելի բերքը.

Զբաղեցրած ցելի բերքահավաքից հետո կատարվող մշակումը.

Զբաղեցրած ցելի նախացանքային մշակումը.

Զբաղեցրած ցելի ստացվող ոգուտը.

IV

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Տնտեսութեան ամենալավ ձևը կոլխոզն ե:

ԳԱԼԱՆՁՅՑԵՔ

ԽՆԴ ԳՐԱՑՈՒՑԱԿԸ, ՎՈՐ

ՈՐՂԱՐԿՎԱԻՄ Ե ՁԵՐ.

ԴԻՄԵՆ՝ Москва, Никольская, 10.

ЦЕНТРИЗДАТ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0287366

8 407.

138
6617

16777

Цена 8 коп.
С. Х. 4.

м. 81

м. 1

А. ЗЕМЛЯК
Ранние чистые и
занятые пары

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, Центр, Никольская, 10